

سیمای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران بین سال‌های تحصیلی ۱۳۶۴-۱۳۷۶

ناهید صادقی

مربی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران

چکیده

دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران در ۶ رشته کارشناسی ارشد فعال است. دانشجویان کارشناسی ارشد طی سه سال تحصیل با گذراندن تعدادی واحد، موظف به نوشتن یک پایان‌نامه هستند.

در پژوهش حاضر پایان‌نامه کارشناسی ارشد چهار رشته: آموزش کودکان استثنایی، برنامه‌ریزی آموزشی، روان‌شناسی تربیتی و مدیریت آموزشی بین سال‌های ۱۳۶۴-۱۳۷۶ مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که موضوع پایان‌نامه‌ها بیشتر در زمینه‌های: آموزش، فعالیت‌های شناختی و عوامل شناختی- اجتماعی است. اکثر پژوهش‌ها توصیفی و از نوع پیمایشی هستند. جوامع آماری مورد مطالعه را بیشتر دانش‌آموزان و کادر آموزشی مناطق آموزشی تهران و شهرستان‌ها تشکیل داده‌اند. حجم ۶۴ درصد از نمونه‌های مورد مطالعه بین ۵۰ تا ۲۰۰ نفر است. از پرسشنامه بیشتر از سایر ابزار اندازه‌گیری استفاده شده است. روش‌های آمار توصیفی و استنباطی برای تحلیل داده‌ها به کار گرفته شده است.

واژه‌های کلیدی: پایان‌نامه، موضوع پژوهش، نوع پژوهش، نمونه، ابزار اندازه‌گیری، روش

آماري

مقدمه

طرح تأسیس دانشکده علوم تربیتی در سال ۱۳۴۳ به تصویب شورای مرکزی

دانشگاه‌ها رسید. هدف طرح این بود که رشته علوم تربیتی در دانشگاه تهران مانند سایر رشته‌های تخصصی دانشگاهی تعلیم و تدریس شود و مسایل علوم تربیتی مورد پژوهش و مطالعه قرار گیرد و به تربیت معلمان متخصص که مورد نیاز کشور می‌باشد کمک شده باشد.^۱

دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران در فروردین ۱۳۴۵ با دوره لیسانس و فوق لیسانس علوم تربیتی تاسیس شد. در سال ۱۳۵۱ دوره‌های فوق لیسانس روان‌شناسی تربیتی، تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش و مشاوره و راهنمایی نیز تاسیس شد و در سال‌های بعد رشته‌های مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی به سایر رشته‌ها اضافه شد. در سال ۱۳۶۵ دانشکده علوم تربیتی در دوره‌های کارشناسی ارشد، آموزش کودکان استثنایی و مدیریت آموزشی دانشجو پذیرفت. در حال حاضر دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی در سطوح کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری فعالیت دارد. قسمت اعظم فعالیت‌های دانشکده متمرکز در دوره‌های کارشناسی ارشد و شامل رشته‌های آموزشی کودکان استثنایی روان‌شناسی تربیتی، برنامه‌ریزی آموزشی، تحقیقات آموزشی، مدیریت آموزشی و روان‌شناسی عمومی است. طول دوره کارشناسی ارشد ۳ سال است و هر دانشجوی کارشناسی ارشد موظف به گرفتن حداقل ۳۰ واحد و حداکثر ۳۶ واحد درس اختصاصی است. آخرین بخش دوره کارشناسی ارشد تدوین پایان‌نامه است. نوشتن پایان‌نامه در دوره تحصیلات تکمیلی می‌تواند دارای نتایج سودمند زیر باشد:

- انجام پژوهشی نظام‌دار و جدی در طول یک دوره از تحصیلات
- دانشجو از تجربیات کسب شده در دوران تحصیل در تدوین پایان‌نامه استفاده می‌کند
- دانشجو سعی می‌کند به کمک اساتید راهنما و مشاور فعالیت پژوهشی خود را از اعتبار و وجه خاصی برخوردار کند.

- استفاده از تجربیات کسب شده در تدوین پایان‌نامه در پژوهش‌های آتی
اما غالباً پژوهش‌های انجام شده و به ویژه پایان‌نامه‌های دانشجویی از نظر دورمانده و جامعه و نظام آموزشی از این یافته‌ها چندان بهره‌ای نمی‌برند؛ در حالی که به گزارش

مضطرزاده (۱۳۷۲) متجاوز از ۵۰ درصد از کل پژوهشگران ایران را دانشجویان تحصیلات تکمیلی تشکیل می‌دهند. از جمله دلایل عمده عدم استفاده از پژوهش‌های دانشجویی نداشتن مجلات مروری مانند سایر کشورهاست. در این مجلات خلاصه‌ای از پژوهش‌های انجام شده توسط دانشجویان به‌طور منظم درج می‌شود و همگان می‌توانند در جریان موضوع‌های پژوهشی انجام شده و نتایج آن قرار گیرند و از تکرار پژوهش‌ها جلوگیری شود. هدف پژوهش حاضر بررسی پایان‌نامه‌های دانشجویی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی بین سال‌های ۱۳۶۴ تا ۱۳۷۶ است.

دو پرسش کلی در این بررسی مطرح می‌شود.

۱- زمینه موضوعی پژوهش‌های انجام شده کدامند؟

۲- آیا پژوهش‌ها دارای ساختار علمی هستند؟

پیشینه پژوهش

بررسی‌های انجام شده روی پایان‌نامه‌های دانشجویی در ایران

سیاوش حقیقی (۱۳۴۹) از ۲۰۳ رساله دکتری موجود در دانشکده ادبیات و علوم انسانی فهرست توصیفی تهیه کرد. وی جهت تدوین مطالب از روش الفبایی استفاده کرده است. اطلاعاتی که این پژوهش در اختیار مراجعه‌کننده قرار می‌دهد عبارت است از فهرست توصیفی هر رساله شامل مشخصات کتاب‌شناسی و هر رساله به اختصار توصیف شده است.

در مطالعه‌ای (داروگر، ۱۳۵۱) ۲۳ پایان‌نامه در رشته پزشکی و ۱۳۵ پایان‌نامه در رشته کشاورزی که بین سال‌های ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۰ به کتابخانه‌های دانشکده‌های پزشکی و کشاورزی تسلیم شده بود مورد بررسی قرار گرفت. هدف از فهرست کردن پایان‌نامه‌ها ایجاد مأخذی برای دانشجویان و دانش‌پژوهان بود. پایان‌نامه‌ها به ترتیب الفبایی فهرست موضوعی شدند و پس از ذکر عنوان و موضوع ویژگی‌های کتاب‌شناسی نقل و در آخر خلاصه مطالب هر پایان‌نامه در چند سطر نوشته شده است.

صبا و مهرداد (۱۳۵۲) پایان‌نامه‌های فارغ‌التحصیلان خارج از کشور را که بین سال‌های ۱۹۶۵-۱۹۷۳ تسلیم وزارت علوم و آموزش عالی شده بود و تعداد آن‌ها بالغ بر ۶۸۶ عنوان بود، فهرست کرده‌اند. این فهرست‌بندی به ترتیب حروف الفبایی و

برحسب زبان کشور به ترتیب زیر است: انگلیسی، آلمانی، ایتالیایی، ترکی استانبولی و فرانسه. در داخل هر زبان، فهرست الفبایی برحسب نام نویسنده و عنوان پایان‌نامه آورده شده است.

در پژوهشی ۹۳۰ پایان‌نامه دوره دکتری عمومی بین سال‌های ۱۳۵۶ - ۱۳۶۹ مورد مطالعه قرار گرفت. در این پژوهش عنوان، موضوع، روش تدوین و تاریخ تدوین بررسی شده است. (اخوان مقدم، ۱۳۷۰؛ به نقل از علمی، ۱۳۷۹).

پژوهش‌های خارجی

کوروق و نلسون^۱ (۱۹۹۱) چکیده‌های ۱۰۰۷ رساله دکتری (Ph.D) و ۹۶۰ پایان‌نامه دکتری (Ed.D) بین سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۹۰ را مورد مطالعه قرار دارند. یافته‌ها نشان داد که در مجموع رساله‌های Ph.D رشد صعودی داشته‌اند. به‌ویژه برای خانم‌ها، این رساله‌ها در رشته‌های خاصی پیشگام بوده‌اند. و بیشتر از روش‌های آماری چند متغیری استفاده کرده‌اند و تعمیم‌پذیری نتایج پژوهشی آن‌ها گسترده بوده است. در مقابل پایان‌نامه‌های (Ed.D) بیشتر در زمینه‌های اجرایی انجام شده و روش‌های پژوهش مورد استفاده بیشتر از نوع پیمایشی بوده است. در کل تفاوت معناداری از نظر بنیادی یا کاربردی بودن پژوهش‌ها و یافته‌های پژوهشی در دو گروه مورد بررسی مشاهده نشد. باریک، کایربی و همکاران^۲ (۱۹۹۱) ۷۸ پایان‌نامه و رساله در زمینه تجربیات نظارت شده در کشاورزی را مورد تحلیل قرار دادند. در این پژوهش‌ها شش نوع طبقه‌بندی متمایز شده است. نتایج حاصل از یافته‌های هرکدام از ۶ طبقه‌بندی به شرح زیر است:

- (۱) تمام برنامه‌ریزان و شرکت‌کنندگان براین امر توافق دارند که تجربیات نظارت شده دانشجویان را برای مهارت‌های سودمند آماده می‌سازد.
- (۲) دانشجویان و والدین آن‌ها برای کارهای تجربی مانند دیگر برنامه‌های مکمل آموزشی ارزش قایل نیستند.
- (۳) مسئولیت اصلی برنامه‌ریزی را معلمان کشاورزی بر عهده دارند.

گریدی و اکونل^۱ (۱۹۹۳) پایان‌نامه‌های بین سال‌های ۱۹۵۷ تا ۱۹۸۹ را که در مورد مجریان آموزشی زن در مقطع کودکستان تا پایان دوره دبیرستان (۱۲-K) مطالعه شده بود. با توجه به آزمودنی‌ها و یافته‌های پژوهشی مورد بررسی قرار دادند. این مطالعه آشکار ساخت نیاز به بررسی است که چگونه ممکن است مدیران زن شناسایی و به هنگام استخدام از آن‌ها حمایت شود.

چکیده ۴۹۹ پایان‌نامه متعلق به سال‌های ۱۹۸۲ تا ۱۹۹۱ که روی CD-Rom نیز به نشر رسیده بود به کمک کامپیوتر مورد بررسی قرار گرفت. در این مطالعه سال انتشار، تعداد صفحات، جنسیت مولف، سطح تحصیلات، نوع مدرک، دانشگاه محل تحصیل، نوع پژوهش و عنوان پژوهش بر حسب سال استخراج شد. پژوهشگر هدف بررسی را کسب دانش جدید، تفسیر، طبقه‌بندی و ارزشیابی پایان‌نامه‌ها گزارش نکرده، بلکه هدف خود را توصیف و گزارش کلی از وضعیت موجود پایان‌نامه‌ها در زمینه پژوهش‌های علوم اجتماعی اعلام کرده است. لذا اطلاعات گردآوری شده برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی، راهنمایان رساله‌ها و افرادی که علاقه‌مند به روند پژوهش در رشته علوم اجتماعی هستند می‌تواند مفید باشد.

ساکس و همکاران^۲ (۱۹۹۴) چکیده ۳۲۲ پایان‌نامه، بین سال‌های ۱۹۸۸-۱۹۹۳ که از کامپیوتر برای ساختار پایان‌نامه کمک گرفته بودند، بررسی کردند. پایان‌نامه‌ها از نظر ساختاری به شرح زیر طبقه‌بندی شده بودند: سال انتشار، محل جغرافیایی، رشته تحصیلی، روش پژوهش، افراد ذینفع و گزارش پژوهش. نتایج نشان داد اکثر پایان‌نامه‌ها به عنوان زیر توجه داشتند: استفاده از معلم کمکی برای تحلیل داده‌ها، طرح و گزارش پژوهش و افراد ذینفع (فانس^۳، ۱۹۹۶).

کوروق و نلسون (۱۹۹۷) چکیده‌های ۱۰۲۷۹ پایان‌نامه رشته علوم تربیتی را بین سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰ مورد تحلیل محتوا قرار دادند. یافته‌ها نشان داد پژوهش‌ها بیشتر از نوع توصیفی-پیمایشی است. یک چهارم از پایان‌نامه‌ها از روش آماری استفاده نکرده و یک سوم به نتایج معناداری دست نیافته‌اند. در سال‌های مورد بررسی تنها

1. Grady & O'connell

2. Saxe & others

3. Fanc

تغییرات کمی در پایان‌نامه‌ها مشاهده شده است. ۱۶ پایان‌نامه کارشناسی ارشد که بین سال‌های ۱۹۸۵-۱۹۹۵ به بخش زبان دانشگاه کنت اهایو تقدیم شده بود، براساس ملاک‌های زیر مورد تحلیل اسنادی قرار گرفت: جنسیت مولف، منابع مورد استفاده (کتاب، مقاله‌های چاپ شده در کتاب، مقاله‌های چاپ شده در مجلات، رساله و پایان‌نامه‌ها)، ماهیت نوشتار (متن، نقد، کتاب‌شناسی و غیره) زمان انتشار، محل انتشار (کشور). یافته‌های نشان داد که مؤلفان بیشتر زن بودند، منابع مورد استفاده به ترتیب کتاب، مقاله‌های چاپ شده در کتب و مجلات بودند. سپس متون نوشته شده آن‌ها مورد نقد قرار گرفت. منابع مورد استفاده بیشتر از انتشارات امریکا، انگلیس و کانادا بودند و سال انتشار آن‌ها بیش‌تر دهه ۱۹۵۰ بود (سلوتز و مارک^۱، ۱۹۹۷).

روش

در این پژوهش که از نوع پژوهش‌های کتابخانه‌ای است کلیه پایان‌نامه‌های تدوین شده پس از بازگشایی دانشگاه‌ها تا سال ۱۳۷۶ که شامل ۳۰۰ پایان‌نامه در چهار رشته تحصیلی آموزش کودکان استثنایی، روان‌شناسی تربیتی، برنامه‌ریزی آموزشی و مدیریت آموزشی بررسی شده است. آمار فارغ‌التحصیلان چهار رشته فوق در جدول ۱- ثبت شده است. برای گردآوری داده‌ها یک به یک پایان‌نامه‌ها از سال ۶۴ تا ۷۶ مورد مطالعه قرار گرفت و داده‌های موردنیاز از متن پایان‌نامه‌ها استخراج و در برگ‌های اطلاعاتی وارد شد و با استفاده از جداول توزیع فراوانی و درصد داده‌ها توصیف شدند.

جدول ۱. توزیع فراوانی فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد بین سال‌های ۶۴-۷۶

رشته	آموزش کودکان استثنایی	روان‌شناسی تربیتی	برنامه‌ریزی آموزشی	مدیریت آموزشی	جمع
فراوانی	۹۱	۴۱	۷۲	۹۶	۳۰۰
درصد	۳۰	۱۴	۲۴	۳۲	۱۰۰

تحلیل داده‌ها

به منظور پاسخ به پرسش یک پژوهش، پایان‌نامه‌ها از نظر زمینه موضوعی طبقه‌بندی شدند. این طبقه‌بندی بر مبنای پایان‌نامه‌های چهار رشته تحصیلی انجام گرفت. زیرا در مواردی پژوهش‌هایی در زمینه واحد توسط رشته‌های مختلف صورت گرفته است. بنابراین، پایان‌نامه‌ها بر اساس متغیرهای مورد بررسی فهرست موضوعی شدند. فراوانی و درصد آن‌ها در جدول ۲ درج شده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی زمینه موضوعی پایان‌نامه‌های سال‌های ۶۴-۱۳۷۶

ردیف	موضوع	فراوانی	درصد	ردیف	موضوع	فراوانی	درصد
۱	آموزش	۹۶	۳۲	۸	شخصیت	۶	۲
۲	آموزش عالی	۲۳	۸	۹	عوامل شناختی-اجتماعی	۳۰	۱۰
۳	اختلالات رفتاری	۱۴	۵	۱۰	فعالیت‌های شناختی	۴۵	۱۵
۴	ارزشیابی	۷	۲	۱۱	مدیریت آموزشی	۲۷	۹
۵	انگیزه و رضایت شغلی	۱۰	۳	۱۲	مشاوره و راهنمایی	۶	۲
۶	افت تحصیلی	۴	۱	۱۳	دیگر موضوع‌ها	۱۸	۶
	پیشرفت تحصیلی	۱۴	۵				

بنابر فراوانی‌های مندرج در جدول ۲، آموزش بالاترین درصد پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده که رشته‌های برنامه‌ریزی و مدیریت آموزشی بیشترین این پژوهش‌ها را انجام داده‌اند (۷۸ درصد). پژوهش‌های آموزشی به ترتیب در زمینه آموزش متوسطه مانند اهداف نظام جدید آموزش متوسطه، نظرات دبیران نسبت به آموزش متوسطه، مقایسه ویژگی‌های دبیرستان‌های دولتی و غیر انتفاعی و تعدادی نیز در دوره‌های راهنمایی، ابتدایی و پیش‌دبستانی است. آموزش ضمن خدمت و تاثیر آن بر کارایی کارکنان، بررسی نظام‌های تربیتی به ویژه نظام تربیتی اسلام از نظر فراوانی در مرتبه بعدی قرار دارند (۶ درصد). آموزش و پرورش تطبیقی، سواد آموزی، رسانه‌های آموزشی، نیاز سنجی و بررسی کتب درسی هر کدام حدود (۵ درصد) از پژوهش‌های آموزشی را زیر پوشش دارند. تربیت معلم، طرح کاد، برابری فرصت‌های آموزشی، آموزش بزرگسالان، وضعیت و چگونگی استفاده از آزمایشگاه در مدارس از جمله دیگر موضوعات مورد بررسی هستند. ۱۰ درصد از پایان‌نامه‌های آموزش کودکان استثنایی در زمینه آموزش است که نظام‌های تربیتی و کتب درسی را مورد بررسی قرار داده‌اند. رشته روان‌شناسی تربیتی، پژوهش‌های آموزشی در زمینه یادگیری، راهبردهای یادگیری، تشویق و تنبیه در آموزش و پرورش را انجام داده‌اند.

۸۰ درصد از پژوهش‌ها در زمینه فعالیت‌های شناختی مربوط به پایان‌نامه‌های دانشجویان رشته آموزش کودکان استثنایی است. در این پژوهش‌ها متغیرهای هوش، حافظه، بینایی، شنوایی، آموزش پذیری کودکان عقب‌مانده بررسی شده و در مواردی کودکان عادی و غیر عادی نیز مقایسه شده‌اند. ۱۸ درصد از پایان‌نامه‌های روان‌شناسی تربیتی در زمینه فعالیت‌های شناختی بوده و متغیرهایی مانند هوش، حافظه، باورهای معرفت شناختی، تحول نگهداری طول، حجم و عملیات منطقی کودکان، دانش فراشناختی و الگوهای اسنادی را بررسی کرده‌اند.

۷۷ درصد از پژوهش‌های شناختی - اجتماعی را دانشجویان رشته آموزش کودکان استثنایی انجام داده‌اند و موضوع‌هایی مانند نگرش والدین عادی و عقب مانده نسبت به فرزندان‌شان و نسبت به یک پارچه‌سازی مراکز آموزشی کودکان عادی و عقب‌مانده، ویژگی‌های شخصیتی و تعامل روانی اجتماعی مادران کودکان عقب‌مانده سازگاری عاطفی - اجتماعی، وضعیت تحصیلی، نحوه آموزش و آینده شغلی - اجتماعی کودکان

عقب‌مانده ذهنی و نیازهای والدین کودکان عقب‌مانده ذهنی بررسی کرده‌اند. شرایط زیستی - اجتماعی کودکان نابینا و ناشنوا و مقایسه بین بلوغ اجتماعی، وضعیت زیستی اجتماعی و اقتصادی والدین کودکان عقب‌مانده ذهنی و عادی نیز از مسایل دیگر مورد بررسی هستند. دیگر پژوهش‌ها در این زمینه را دانشجویان رشته روان‌شناسی تربیتی انجام داده‌اند. آن‌ها به بررسی و مقایسه رفتار سازشی، بلوغ اجتماعی، وضعیت اجتماعی اقتصادی دانش‌آموزان عادی و عقب‌مانده و خانواده‌های آن‌ها پرداخته‌اند.

پژوهش‌ها در زمینه مدیریت آموزشی را دانشجویان رشته مدیریت آموزشی انجام داده‌اند و موضوع‌هایی از قبیل سبک‌های مدیریت، شرح وظایف مدیران، مهارت مدیر، دوره‌های آموزشی مدیریت، رابطه شخصیت مدیر با شیوه مدیریت ویژگی‌های مدیران زن، عوامل مؤثر بر میزان موفقیت مدیران و مقایسه مدیران با تحصیلات و فاقد تحصیلات دانشگاهی مورد بررسی قرار گرفته است.

پژوهش‌ها در زمینه آموزش عالی نیز درصدی را به خود اختصاص داده که بیشتر آن‌ها (۹۶درصد) در رشته برنامه‌ریزی آموزشی و معدودی را رشته مدیریت آموزشی انجام گرفته است و مسایلی از قبیل برنامه‌ریزی توسعه دانشگاهی، مشارکت هیأت علمی در فرایند تصمیم‌گیری، وظایف مدیران گروه‌های آموزشی، رشد کیفی هیأت علمی دانشگاه‌ها، نحوه ارزشیابی آموخته‌های دانشجویان، مقایسه نظرات هیأت علمی در مورد برنامه‌های درسی، برابری فرصت‌های آموزشی در مراکز آموزشی مسایل و مشکلات پژوهشی هیأت علمی و کارایی درونی دانشکده علوم تربیتی مورد مطالعه قرار گرفته است.

اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان که ۵ درصد از پژوهش‌ها را زیر پوشش قرار داده؛ و اختلالاتی مانند اسکیزوفرنی، افسردگی، پرخاشگری، شب‌اداری، بزهکاری ناسازگاری‌های اجتماعی، اختلال هویت جنسی و بی‌انضباطی‌های دانش‌آموزان در مدارس را مورد بررسی قرار داده و اکثر آن‌ها (۶۴درصد) در رشته آموزش کودکان استثنایی و ۳۶ درصد در رشته روان‌شناسی تربیتی انجام گرفته است.

مطالعات در زمینه پیشرفت تحصیلی به ترتیب در رشته‌های روان‌شناسی تربیتی و مدیریت آموزشی هر کدام ۳۶ درصد و آموزش کودکان استثنایی ۲۸ درصد انجام گرفته است. در اکثر این پژوهش‌ها عوامل مرتبط با پیشرفت تحصیلی مانند ادراک لیاقت از

خود، خلاقیت، عزت نفس، مرکز کنترل درونی و بیرونی، بررسی‌های تجربی تحول عملیاتی و جو روانی-اجتماعی کلاس درس مورد بررسی قرار گرفته است. در زمینه افت تحصیلی نیز پژوهش‌هایی توسط رشته‌های آموزش کودکان استثنایی و برنامه‌ریزی آموزشی در مقطع ابتدایی در چند شهرستان صورت گرفته است.

پژوهش‌های انجام شده در زمینه‌های انگیزه و رضایت شغلی، ۳ درصد؛ ارزشیابی شخصیت و مشاوره و راهنمایی هر کدام ۲ درصد را به خود اختصاص می‌دهند که به ترتیب در رشته‌های مدیریت آموزشی، برنامه‌ریزی آموزشی، روان‌شناسی تربیتی و مدیریت آموزشی را بررسی شده است.

در پژوهش‌های ارزشیابی؛ نحوه ارزشیابی از کار دبیران، معلمان، مدیران، ارزشیابی از دانش‌آموختگان و الگوهای ارزشیابی مناسب ارزیابی درونی و اعتبار بخشی بررسی شده است. در زمینه شخصیت ویژگی‌های شخصیتی نوجوانان از قبیل: ادراک خود، ادراک لیاقت از خود، مفهوم خود، سبک‌های اسنادی نحوه سنجش و تحلیل آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفت.

موضوع‌هایی مانند هنجاریابی آزمون، علل ترک خدمت دبیران با تحصیلات عالی، مسایل و مشکلات بازنشستگان، جابه‌جایی کارکنان مناطق محروم، تحولات کمی و تامین هزینه‌های مالی در آموزش و پرورش و در سازمان صدا و سیما، وزارت نیرو و سازمان کشتیرانی هر کدام یک یا دو مورد بررسی شده‌اند.

به منظور پاسخ به پرسش دوم پژوهش نخست گزاره‌های پژوهش مرور شدند مسلم است که مسئله‌ای را نمی‌توان به روش علمی حل کرد، مگر آن که به صورت فرضیه درآید. پژوهشگر می‌تواند با تشکیل فرضیه یافته‌های خود را فراسوی شرایط خاصی که داده‌ها از آن حاصل شده است تعمیم دهد. از طرف دیگر، مسائل اجتماعی فراوانی وجود دارد که در مورد آن‌ها فرضیه مهمی موجود نیست و لازم است که در مورد آن‌ها پژوهش‌هایی که جنبه اکتشافی دارند انجام شود تا بتوان در نتیجه به فرضیه‌های قابل قبول دست زد. این گونه مسایل معمولاً به صورت پرسش پژوهشی مطرح می‌شوند. ۴۴ درصد از پایان‌نامه‌ها گزاره‌های خود را به صورت فرضیه پژوهشی عنوان کرده‌اند. فرضیه‌های عنوان شده حداقل یک و حداکثر ۱۵ فرضیه است. بیشتر فرضیه‌ها واضح و روشن بیان شده‌اند. در مواردی نیز فرضیه‌ها با دقت بیان نشده‌اند؛ در بعضی موارد

فرضیه‌های پژوهشی به صورت فرضیه‌های آماری بیان شده، گاه فرضیه رابطه معناداری بین دو متغیر را بیان می‌کند، ولی در تحلیل از آزمون آماری استفاده نشده است. ۴۴ درصد از پایان‌نامه‌ها حاوی پرسش‌های پژوهشی بوده است. این پایان‌نامه‌ها در سال‌های اخیر نوشته شده و بیانگر این است که دانشجویان به مسایل جدید و تازه توجه کرده‌اند. ۸ درصد از پایان‌نامه‌ها تنها به ذکر هدف پژوهش اکتفا کرده و ۴ درصد از آن‌ها فاقد هدف پژوهشی هستند.

دومین گام یک پژوهش علمی چگونگی به‌دست‌آوردن داده‌های مورد نیاز (طرح پژوهشی) است. همان‌طور که جدول ۳ نشان می‌دهد طرح‌های پژوهشی مورد استفاده در پایان‌نامه‌ها بیشتر توصیفی-پیمایشی است. در این گونه طرح‌ها داده‌ها بیشتر از طریق پرسشنامه گردآوری می‌شوند. پایان‌نامه‌های چهار رشته مورد بررسی به ترتیب استفاده از روش توصیفی عبارتند از: مدیریت آموزشی، برنامه‌ریزی آموزشی، آموزش کودکان استثنایی و روان‌شناسی تربیتی. طرح‌های پس‌رویدادی در مرتبه دوم فراوانی قرار دارند و در رشته آموزش کودکان استثنایی بیشتر از سایر رشته‌ها از این طرح بهره‌جسته‌اند. زیرا در این گونه طرح‌ها حوادثی که در گذشته رخ داده مورد بررسی قرار می‌گیرند و از آن‌ها استنتاج‌های علت و معلولی می‌شود. طرح‌های آزمایشی ۹ درصد از پژوهش‌ها را شامل می‌شود و بیشترین درصد استفاده در رشته‌های آموزش کودکان استثنایی و روان‌شناسی تربیتی به چشم می‌خورد. طرح‌های آزمایشی بیشتر به پژوهش‌های تحولی پیازه نظر داشته‌اند.

جدول ۳. توزیع فراوانی پژوهش‌های مورد استفاده به تفکیک رشته تحصیلی
بین سال‌های ۱۳۶۴-۱۳۷۶

رشته تحصیلی	آموزش کودکان	روان‌شناسی	برنامه‌ریزی	مدیریت	جمع
نوع پژوهش	استثنایی	تربیتی	آموزشی	آموزشی	
	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد
آزمایشی	۲۰	۳	۲	۳	۲۸
توصیفی	۴۴	۲۰	۴۹	۷۳	۱۸۶
پس‌رویدادی	۱۶	۵	۱۲	۱۱	۴۳
همبستگی	۶	۱۰	۲۵	۳	۲۰
سایر	۵	۳	۷	۶	۲۳
جمع	۹۱	۴۱	۱۰۰	۹۶	۳۰۰

شاید علت کاربرد کمتر طرح‌های آزمایشی محدودیت زمانی، کمبود امکانات و مشکلات اجرایی این‌گونه طرح‌های پژوهشی باشد. ۷ درصد از کل پژوهش‌ها از نوع همبستگی است و پایان‌نامه‌های رشته روان‌شناسی تربیتی بیشتر از سایر رشته‌ها از این روش استفاده کرده‌اند. در این نوع طرح‌ها حداقل رابطه بین دو متغیر بررسی می‌شود. پژوهش‌های کتابخانه‌ای ۳ درصد، ارزشیابی، تاریخی، محکی، مطالعه موردی و تحقیق و توسعه (R & D) ۵ درصد از پژوهش‌ها را به خود اختصاص می‌دهند.

در یک پژوهش علمی نه تنها می‌خواهیم مواردی را که مشاهده یا آزمایش کرده‌ایم بشناسیم، بلکه هدف مهم‌تر آن است که در این حالات خاص درباره موارد مشابه به لحاظ موضوع پژوهش استنتاج کنیم و حاصل پژوهش را در حوزه‌ای گسترده‌تر مورد استفاده قرار دهیم. بنابراین، نخستین گام توصیف نتایج اندازه‌گیری و یافتن راهی برای استنباط درباره جامعه است. این استنباط برپایه اطلاعات حاصل از گروه نمونه صورت

می‌گیرد. بنابراین، در هر پژوهش علمی باید جامعه مورد مطالعه به دقت تعریف شود. گروه نمونه‌ای که داده‌های تجربی از روی آن به دست می‌آید، مشخص و روش انتخاب نمونه با صراحت بیان شود. در انتخاب نمونه باید قواعد نمونه‌برداری رعایت شود و بین جامعه و نمونه وجه شباهت دقیق موجود باشد.

جدول ۴- بیانگر این است که حجم نمونه‌های انتخابی پایان‌نامه‌ها بیشتر بین ۳۰ تا ۵۰۰ است. حجم ۶۴ درصد از نمونه‌ها بین ۵۰ تا ۲۰۰ است.

جدول ۴. توزیع فراوانی حجم نمونه‌های انتخابی در پایان‌نامه‌ها

حجم تصادفی انتخابی	کمتر از ۳۰	۳۰-۴۹	۵۰-۹۹	۱۰۰-۱۴۹	۱۵۰-۱۹۹	۲۰۰-۲۴۹	۲۵۰-۲۹۹	۳۰۰-۳۴۹	۳۵۰-۳۹۹	۴۰۰-۴۴۹	۴۵۰-۵۰۰	بیشتر از ۵۰۰
فراوانی	۱۰	۲۱	۶۱	۵۷	۳۴	۲۴	۷	۵	۱۸	۴	۷	۲۲
درصد	۴	۸	۲۳	۲۱	۱۳	۹	۳	۲	۷	۱	۳	۸

جوامع آماری را منطقه یا مناطق آموزشی یک شهر یا استان ویژه شهر تهران تشکیل می‌دهند. نمونه‌های آماری را دانش‌آموزان پایه‌های مختلف و بیشتر گروه‌های سنی ۱۰-۱۴ ساله، معلمان، دبیران، مدیران و دیگر مسئولان آموزش و پرورش شامل می‌شود. گاه جامعه مورد مطالعه بسیار بزرگ، ولی نمونه انتخاب شده از آن بسیار کوچک است. حدود ۴ درصد از پایان‌نامه‌ها، کل جامعه را مورد بررسی قرار داده‌اند. بزرگترین حجم جامعه ۱۸۸۷۲۲ و کوچکترین ۷۵ است. در ۲۰ درصد موارد برای انتخاب حجم جامعه از فرمول نمونه‌گیری استفاده کرده‌اند، ۲۷ درصد برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، ۲۲ درصد از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای، ۱۷/۵ درصد از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی و ۵ درصد از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده کرده‌اند. ۱۳/۵ درصد از پایان‌نامه‌ها روش نمونه‌گیری را عنوان نکرده‌اند، و ۱۲ درصد به نمونه‌گیری نیاز نداشته‌اند.

برای گردآوری داده‌ها ابزارها و روش‌های متعددی وجود دارد. هر یک از ابزارها برای نوع معینی از داده‌ها مناسب است و نوعی از اطلاعات را به صورت مشخصی ارائه می‌دهند.

جدول ۵ بیانگر این است که از پرسشنامه بیشتر از دیگر ابزار برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. اکثر پرسشنامه‌ها از نوع محقق ساخته اقتباس و ترجمه شده است.

جدول ۵. توزیع فراوانی ابزار گردآوری داده‌ها در پایان‌نامه‌ها

ابزار اندازه‌گیری	آزمون		پرسشنامه				مصاحبه مشاهده اسناد و مدارک	
	پیاژه	هوش	بیشرفت سایر	شخصیت اقتباس محقق	مصادیق مشاهده اسناد و مدارک	مصاحبه مشاهده اسناد و مدارک	مصادیق مشاهده اسناد و مدارک	مصادیق مشاهده اسناد و مدارک
فراوانی	۱۸	۳۶	۲۰	۱۲	۲۰	۱۶۸	۲۰	۶
درصد	۵/۵	۱۱	۱/۵	۶	۴	۵۲	۶	۲

۹۵ درصد از پژوهش‌های در رشته مدیریت آموزشی و ۷۲ درصد در برنامه‌ریزی آموزشی ۴۹ درصد در روان‌شناسی تربیتی و ۲۵ درصد در آموزش کودکان استثنایی از پرسشنامه استفاده کرده‌اند. اعتبار و پایایی اکثر پرسشنامه‌های مورد استفاده در رشته‌های روان‌شناسی تربیتی، آموزش کودکان استثنایی، ۱۸ درصد مدیریت آموزشی و ۱۴ درصد برنامه‌ریزی آموزشی بررسی شده است. ۱۱ درصد از آزمون‌های هوش؛ مانند استنفرد بینه، ریون، لایتر، کتل، وکسلر کودکان، ۵/۵ درصد از روش بالینی پیاژه، ۶ درصد از آزمون‌های دیگر مانند؛ آزمون تفکر خلاق تورنس، افسردگی بک، آزمون شخصیتی آیزنگ، آزمون مهارت‌های اوزرتسکی، سبک اسنادی پیترسون سیلگمن، آزمون ناکامی روزنزیوک، آزمون توجه انتخابی مقیاس بلوغ اجتماعی وایلند و آزمون‌های بینایی و شنوایی سنج استفاده کرده‌اند. بالاترین کاربندی را پایان‌نامه‌های آموزش کودکان استثنایی و روان‌شناسی تربیتی داشته‌اند.

۷ درصد از پژوهشگران از روش مشاهده و مصاحبه و ۶ درصد اطلاعات خود را از طریق اسناد و مدارک موجود گردآوری کرده‌اند. بنابراین، پرسشنامه و به‌ویژه نوع محقق ساخته آن بیشترین کاربرد را داشته است. زیرا به گفته پژوهشگران پرسشنامه‌های معیار

مناسب در دسترس نیست.

برای پاسخگویی به پرسش‌های مطرح شده پژوهش، از فنون آماری متفاوت استفاده می‌شود. پژوهشگر با آگاهی کامل از سطح اندازه‌گیری هر متغیر باید روش‌های آماری متناسب با طبیعت داده‌ها را به کار ببرد. ملاحظه جدول ۶ حاکی است که روش‌های آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار، ضریب همبستگی و رسم نمودار) رتبه اول استفاده را داشته است. رشته‌های مدیریت آموزشی و برنامه‌ریزی آموزشی بیش از دو رشته دیگر از این روش بهره‌جسته‌اند. زیرا اکثر پژوهش‌های آن‌ها از نوع توصیفی-پیمایشی است.

جدول ۶. توزیع فراوانی روش‌های آماری مورد استفاده در پایان‌نامه‌ها به تفکیک رشته تحصیلی

رشته تحصیلی	آموزش‌کودکان		روانشناسی		برنامه‌ریزی		مدیریت آموزشی		جمع
	استثنایی	تربیتی	تربیتی	آموزشی	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	
توصیفی استنباطی	۱۸	۱۶	۳۶	۲۷	۴۲	۲۹	۳۹	۷۹	۳۶
پارامتریک	۶۷	۲۵	۵۷	۹	۱۴	۱۷	۲۳	۷۷	۳۵
غیرپارامتریک	۱۵	۳	۷	۲۸	۴۴	۲۸	۳۸	۶۵	۲۹
جمع	۱۸	۴۴	۲۰	۶۴	۲۹	۷۴	۳۳	۲۲۱	

در پژوهش‌های انجام گرفته در رشته‌های آموزش کودکان استثنایی و روان‌شناسی تربیتی بیشتر از روش‌های استنباطی پارامتریک مانند تحلیل واریانس، تحلیل رگرسیون، تحلیل عاملی، اندازه‌گیری‌های مکرر و تحلیل واریانس چند متغیری و رشته‌های آموزش کودکان استثنایی و روان‌شناسی تربیتی بیشتر از دو رشته دیگر از این روش‌ها استفاده کرده‌اند. در رشته‌های برنامه‌ریزی آموزشی و مدیریت آموزشی بیشتر از روش‌های استنباطی غیر پارامتریک مانند آزمون مجذور کای (۸۶درصد) و آزمون کوکران، کروسکال و ایلیس و من و یتنی بهره‌جسته‌اند.

نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی توصیفی که انجام شد، در کل می‌توان عنوان کرد که موضوع‌های مورد بررسی بیشتر (۱۵ درصد) در زمینه‌های شناختی بوده است. در حوزه آموزش نیز بررسی‌ها چشمگیر است، ولی همگام با تغییرات نظام آموزشی به ویژه در سطح متوسطه نیست. بررسی روی کتب درسی در سال‌های اخیر انجام نشده است، جای ساختن آزمون، به ویژه آزمون‌های پیشرفت تحصیلی خالی است. اکثر پژوهش‌ها از روش‌های علمی پژوهش پیروی کرده‌اند. ۸۸ درصد از پژوهش‌ها دارای پرسش یا فرضیه‌های پژوهشی هستند. ولی پژوهش‌ها بیشتر از نوع توصیفی هستند و نسبت طرح‌های آزمایشی کمتر از سایر طرح‌ها است.

جوامع آماری مورد مطالعه گاه به خوبی تعریف نشده‌اند و حجم نمونه‌های انتخابی نسبت به جامعه گاه بسیار کوچک است، که این امر تعمیم‌پذیری نتایج را محدود می‌کند. پرسشنامه‌های محقق ساخته بیشتر از سایر ابزار اندازه‌گیری توسط پژوهشگران استفاده شده است و گاه اعتبار و پایایی پرسشنامه‌ها از نظر خود پژوهشگران زیر سؤال است. روش‌های آماری پیچیده و پیشرفته کم‌کم جایگزین روش‌های متداول توصیفی و استنباطی می‌شود و این امر در رشته روان‌شناسی تربیتی محسوس‌تر از سایر رشته‌هاست.

مآخذ

- آئین‌نامه‌های آموزشی نوگشایی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران و مشخصات کلی دوره‌های تحصیلی مصوب ستاد انقلاب فرهنگی. تهیه و تنظیم: روابط عمومی ستاد انقلاب فرهنگی. (۱۳۶۱).
- بازرگان، عباس. نظام اطلاعاتی برای برنامه‌ریزی و تحلیل سیاست‌های آموزشی. فصلنامه تعلیم و تربیت، سال هشتم شماره ۴، زمستان ۱۳۷۱.
- بست، جان. روش‌های تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری. ترجمه حسن پاشا شریفی. نرگس طالقانی، (۱۳۶۶) ناشر، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حری، عباس. (۱۳۷۲). *مروری بر اطلاعات و اطلاع رسانی*. تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، نشر کتابخانه.
- دلور، علی. (۱۳۶۸). روشهای تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی. دانشگاه پیام نور.
- داروگر، سودابه (ساجد). فهرست موضوعی *پایان‌نامه‌های دانشکده‌های پزشکی و کشاورزی دانشگاه جندی شاپور*. پایان‌نامه فوق‌لیسانس، گروه کتابداری دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۵۱-۱۳۵۰.
- راهنمای دانشکده علوم تربیتی، پائیز ۱۳۵۱.
- راهنمای دانشگاه تهران، ۱۳۵۳-۱۳۵۲.
- سرایس، حسن. (۱۳۷۲). مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق. تهران.
- سیاوش حقیقی، خدیجه. (۱۳۴۹). فهرست توصیفی رساله‌های دکتری دانشکده ادبیات و علوم انسانی. پایان‌نامه فوق‌لیسانس. گروه آموزشی کتابداری و اطلاع رسانی، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- شکوهری، غلامحسین. رابطه آموزش و اشتغال در بخش غیر متشکل اقتصادی. فصلنامه علمی- پژوهشی دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، دوره جدید، سال چهارم، شماره ۱-۴، ۱۳۷۰.
- صبا، ایرج؛ مهرداد، جعفر. فهرست *پایان‌نامه‌های دانش‌آموختگان ایرانی کشورهای خارجی بین سال‌های ۱۹۷۳-۱۹۶۵*. پایان‌نامه فوق‌لیسانس کتابداری، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران ۱۳۵۲.
- صافی، احمد. پژوهشی در مورد پژوهش‌های انجام گرفته در وزارت آموزش و پرورش. کاربرد نتایج حاصله در تصمیم‌گیریهای مدیریت عالی، اسفند ۱۳۶۹.
- صدری، سید صدرالدین. (۱۳۷۴). بررسی وضعیت و روند گسترش تحقیقات آموزشی در دانشکده‌ها و گسروه‌های علوم تربیتی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، سید صدرالدین صدری، فروردین.

عناوین اولویتهای تحقیقاتی در زمینه راهنمایی، مشاوره و روان‌شناسی تربیتی. نشریه شماره ۲ گروه پژوهشی راهنمایی، مشاوره و روان‌شناسی، اردیبهشت ۱۳۷۶.

عناوین عمده پژوهشی در آموزش عالی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. شماره ۱ سال اول، بهار ۱۳۷۲.

علمی، طاهره. ارزیابی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران (۱۳۷۳-۱۳۶۵).

غفرانی، شهلا. (۱۳۷۱). بررسی و تجزیه، تحلیل طرحهای تحقیقاتی معاونت پژوهشی و برنامه‌ریزی دانشگاه تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران.

فدایی، غلامرضا. (۱۳۷۴). تحلیلی بر روشهای تهیه پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد و دکتری. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی شماره ۱، سال سوم.

مهرمحمدی، محمود. (۱۳۷۰). اولویتهای پژوهشی در آموزش و پرورش.

مضطرزاده، فتح‌الله. (۱۳۷۲). گزارش ملی تحقیقات، فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، تهران: شورای پژوهش‌های علمی کشور.

نادری، عزت‌الله، سیف‌نراقی، مریم. (۱۳۶۶). روشهای تحقیق در علوم انسانی با تأکید بر علوم تربیتی. ناشر. دفتر تحقیقات و انتشارات بدر.

هومن، حیدرعلی. (۱۳۶۸). پایه‌های پژوهش در علوم رفتاری. نشر سلسله چاپ دوم.

Reference

Barrick, R; kirby, and others. (1991). *A Review and synthesis of Research on supervised Experience in agriculture*. ohio state university, columbus.

Coorough, eallen; Nelson, Jack (1997). The dissertation in education from 1950 to 1990. *Educational-Research-Quarterly*; V20 n4 P3-14 Jun 1997.

Coorough, Calleen; Nelson, Jack (1991). *Cintent analysis of the Ph.D VS. Ed. D. Dissertation*. Reports-Research U.S. Washington.

Fanc, Kowothing. (1996). An Assesment of computer-Assisted Indtruction Dissertations: 1988-1993. *Journal-of-Educational - Technology-Systems*; v 24 n1

P75-81 1995-96.

Grady, Marilyn, L; O'connell, Patricia, A. (1993). Women in K-12 Educational Administration: A synthesis of Dissertation Research. *Journal of school Leadership; V3 n4 P449-60 Jul 1993.*

Saxe, David, Warren; and others (1994). Dissertation research in social studies. 1982-1991. *Reports -Research u.s; Pennsylvania.*

Slutz, Mark, J. (1997). A citation analysis of master's level english theses submitted to the department of english-kent state university.

The international Encyclopedia of Education. (1989). Pergamon Percees Oxford.

The International Encyclopedia of Education Editorschief Terston Husen First Edition. 1985. Vol.7.